

**SCADENȚA DE HORIA LIMAN – OBICEIURI
ANCESTRALE ÎNTR-UN SPAȚIU IZOLAT**

**“THE DEADLINE” BY HORIA LIMAN – ANCESTRAL
CUSTOMS IN AN ISOLATED SPACE**

Gabriela CHICIUDEAN

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia/“1 Decembrie 1918” University of
Alba Iulia

e-mail: gabriela.chiciudean@uab.ro

Abstract: *In his novel, “The Deadline”, Horia Liman depicts the history of an authentic world governed by unwritten laws belonging to the morality of the common man, especially to the honour code. In a poor isolated community from Oaş, placed on a rocky hill, where only the nettles grow, the knapsack and the knife are held in high esteem. The atmosphere of the novel, its characters and their features, the difficult life and the unwritten laws are gradually unveiled through significant events.*

Keywords: Horia Liman; deadline; isolated space; ancestral; Țara Oaşului; Maiden Fair on Mount Găina;

Introducere

Romanele lui Horia Liman¹, *La foire aux jeunes filles/ The fair for young girls* - apărut în cea de-a doua ediție cu titlul *L'échéance/ Deadline* - și *Les bottes/ Boots*, au fost scrise în limba franceză, și, mulțumită muncii și efortului traducătoarei Rodica Gabriela Chira, prin *Scadența*, putem cunoaște un scriitor de talent, un romancier înzestrat, a cărui pană ne-a lăsat pagini memorabile despre o lume ancestrală, o lume uitată și aproape necunoscută noilor generații de cititori, în pofida faptului că acțiunea este plasată în

¹ Horia Liman, evreu născut la Brăila în 12 septembrie 1912, a rămas cunoscut pentru activitatea sa de jurnalist, pentru unele din revistele la a căror fondare a participat, sau unele la care a colaborat intens ca secretar de redacție sau redactor-șef. Să amintim doar „Vremea”, „Discobolul” (scos împreună cu Dan Petrașincu și Ieronim Șerbu, între septembrie 1932 - martie 1933, în șapte numere lunare), „Scînteia”, „Contemporanul” etc. Persecutat și înlăturat din presă, după „refuzul” de a semna „reabilitarea politică” a lui Tudor Arghezi, Horia Liman va fi corespondent Agerpres la Praga și Geneva, iar în 1970 va cere azil politic în Elveția, unde va publica articole, proză scurtă, nuvele în gazete francofone, pînă la stingerea sa din viață, la 22 august 2002.

perioada interbelică. Prin romanul *Scadența*, Horia Liman ne propune istoria unei lumi autentice, condusă după legi nescrise ce țin de morala omului simplu și mai ales de onoare. Într-un cătun sărac de oșeni, situat pe o coastă pietroasă, în care cresc doar mărăcini, la cea mai mare cinste se află straița și cuțitul.

Spațiul din cadrul romanului

Atmosfera romanului, ca și caracterul oșenilor, viața grea și legile nescrise după care se conduc acești oameni ni se dezvăluie treptat, de-a lungul romanului, prin întâmplări semnificative. Oșanul e pregătit de mic să învețe și să se supună acestor legi:

„De îndată ce vine pe lume, staița se pune în leagărul noului-născut. Când ajunge în raclă, nu se uită straița, pentru ca ea să-l însoțească pe oșan și în lunga călătorie de dincolo, din viața viitoare printre îngeri sau demoni de tot soiul. «Maică, dă-mi straița să mă-mbrac!». Fără ea, oșeanul e dezbrăcat. Straița îi bate coapsele din clipa în care coconul începe să meargă. În straiță, o brișcă. Ca să-și încerce mâna pînă la vemea cuțitului. Căci cuțitul e semn de cutezanță” (Liman, 2019: 21).

Izolați într-un teritoriu vitregit, parcă izolați și în timp, asemenea moșilor la care se face adesea referire, oșenii se conduc după legi păstrate din moșistămoși și mai ales după „scadență”, legea cuțitului. Scenele în care personajele își desfășoară energiile pînă la epuizare ni se prezintă în tușe groase ce evidențiază în primul rînd uscăciunea pămîntului, sărăcia locului, cătunul vizitat sporadic de trecători și în care doar jandarmii care apar din cînd în cînd, cu destulă întîrziere, amintesc de apartenența la o lume reală, amintesc de „drepturile” grofilor, stăpînitorii pămîntului. Doar prin forță se pot impune aceștia din urmă în fața celor obișnuiți cu lipsurile, cu munca grea, cu uscăciunea dealurilor, cu amărăciunea și mai ales cu nedreptățile de tot felul de care se apărau cum știau ei mai bine, adică cu nelipsitul cuțit al oșanului care a generat destule legende și povești de-a lungul timpului.

Spațiul în care se desfășoară acțiunea romanului poartă o marcă culturală puternică, este chiar un marcator al identității. Societățile își produc și își delimitează în timp un spațiu propriu, în concordanță cu cultura maselor. Satul este mic și foarte sărac, situat într-o zonă friguroasă unde recoltele se coc mai tîrziu, mult spre sfîrșitul toamnei. Numără cam patruzeci de bordeie, cocoțate „pe dealuri, împrăștiate printre vîrfurile de piatră ce fișneau ici și colo asemeni colților de rinoceri” (8). „Cocioabele” oșenilor nu aveau împrăjiri, pe jos aveau pămînt bătătorit, paturile erau din paie, iar în odaia aceea locuiau de-a valma femei, bărbați și copii, alături de pisici, de cîine, de găini și, uneori, de capră. Geamurile fie lipseau, fie erau foarte mici, „o gaură mică în loc de fereastră abia de lăsa lumina să pătrundă” (8).

Descrierea locuințelor este una tipică pentru satele ardelenesti din perioada interbelică, exemple grăitoare avînd în scrierile oferite de George Coșbuc (vezi Coșbuc, 1953) pentru casele din Bistrița, sau în cele despre casele moștești din Munții Apuseni (vezi Apolzan, f.a.).

În disonanță cu bordeiele, în mijlocul satului se aflau trei-patru case mai arătoase, dispuse într-o „aglomerare haotică”, datorită reliefului neprietenos ce nu permitea o altfel de aranjare a locuințelor. Aceste case erau mai mari, „văruite în alb, cu acoperișuri de țiglă ori chiar de tablă” (Liman, 2019: 8), erau bine împrejmuite, și aveau în jur pomi fructiferi. Hotarele erau bine stabilite prin pietre și respectate cu mare strictețe. Mutarea vreunei pietre și cu cîțiva centimetri ducea la bătaia cu cuțitele. Casele sînt așezate în funcție de relief și nu în funcție de un centru anume. Dacă, în general, așezările umane sînt strîns legate de o istorie și o cultură în care restructurările sînt livrate eșecului (vezi Sauquet și Vielajus, 2014: 105), în cazul nostru avem un centru fals, fiind vorba de doar cîteva case grupate și devenite centru deoarece le oferă sătenilor hrană, apă sau băutură.

Sărăcia bordeielor este în ton cu uscăciunea peisajului, care vine să accentueze șocul inițial. Verdeța lipsea aproape cu desăvîrșire, locurile erau sterpe și, mai ales, din cătun lipsea apa. Rîul Năpraznic era departe de sat, fîntîni nu erau, căci nu se găsea apă nici în partea de jos a satului, „sol pietros, pămînt tare, pămînt fără suflet, suflet sterp” (Liman, 2019: 9) – iată cuvintele ce descriu cel mai bine locul în care își joacă rolul cele cîteva personaje ale romanului *Scadența*.

Așezarea caselor în peisajul specific al acestui spațiu geografic maramureșean este mai mult decît grăitoare, aflîndu-se în ton cu starea sufletească și comportamentul specific al locuitorilor acestor case. „De departe ai fi zis că e vorba de separare voită – ne spune naratorul –, ca și cum viața de pe aceste meleaguri ar fi fost dintotdeauna însoțită de ură (s.n., G.C.)” (8). Ura este cea care însoțește destinul personajelor de la un capăt la celălalt al romanului.

Locuiau acolo din moși-strămoși și nimeni nu s-ar fi gîndit să plece în altă parte, în alte locuri mai prietenoase. Nu știau nici cum au ajuns strămoșii lor să întemeieze satul, bănuiau doar că fugeau „de turci, de unguri, de tătari, de boieri” (10), și viața lor încă era o „fugă”.

Pe de altă parte, Cavnicul², cum se numea cătunul în roman, se constituie ca un spațiu secundar unui alt centru, este un teritoriu izolat în care

² Horia Liman alege, în cîteva locuri, să numească satul în care se petrece acțiunea Cavnic. Etnograful Remus Várnay din Negrești-Oaș spune că e vorba, în realitate, de satul Moșișeni, de lîngă Certeze, și nu de Cavnicul situat lîngă Baia Mare, cum am fi tentați să credem. Fiind vorba de ficțiune, nu considerăm că ar fi o scăpare a autorului, mai ales că în vremea în care Horia Liman cunoaște personal realitățile acelor locuri Raionul Oaș făcea parte din regiunea Maramureș.

comportamentele sînt asemănătoare cu cele de la periferia oraşului, secundară, prin definiţie, centrului. Din punct de vedere valoric, periferia este văzută ca „un centru deficitar: obligată mereu să vină *după*, ea nu este exterioară centrului decît în măsura în care nu poate accede la valorile lui, mai exact la actul creaţiei lor, rămînînd dependentă de «altercreaţia» centrifugă şi centripetă” (Mihali, 2005). Comportamentelor generate de un alt centru, de exemplu, în cazul nostru, de Negreşti sau de Baia Mare, locuri cu care oşenii vor intra la un moment dat în conflict, periferia

„îi răspunde cu dinamica sa, în primul rînd cu dinamica sa negativă: ea este nevoită să reacţioneze, să fie contraputere la puterea generatoare, dominatoare, chiar asupritoare a centrului. De aceea, centrul este locul Puterii, în timp ce periferia este locul fără de loc anume al contraputerilor. Primul este unic. Puterea e mereu una şi (voindu-se) totală, acoperind sau dorind să acopere complet teritoriul, să-l supravegheze, să-l controleze, să-i preîntîmpine sau să-i reprime rebeliunile. Periferia este multiformă, ba chiar amorfă, imprezibilă, generînd mereu evenimente şi surprize, revoltîndu-se mereu prin producţia de microputeri, de forţe alternative, practicînd opoziţia şi rebeliunea” (Mihali, 2005).

Construcţia personajelor şi rolul lor în cadrul comunităţii de oşeni

În satul de pe deal fiecare îşi ştia bine locul, îşi ştia meseria, nimeni nu se amesteca în treburile celuiilalt fără a-şi asuma consecinţele, căci orice nedreptate se cerea răzbunată, era urmată de scadenţă, după seceriş. Era o comunitate foarte unită, mai ales cînd era vorba de scadenţe, chiar dacă pedepsele pentru oşeni erau mult mai mici decît pentru restul oamenilor. De exemplu, un omor dovedit era pedepsit doar cu şase ani de închisoare, altfel riscul ar fi fost ca în zonă să nu mai rămînă braţe de muncă nici pentru familiile numeroase, nici pentru proprietarii pămînturilor.

Bologa era cel care aducea apa cu sacaua trasă de un catîr. Sacagiul era sensibil şi dacă oamenii îndrăzneau să facă vreo remarcă nevinovată referitoare la apa lui se supăra şi refuza să mai aducă apă. Oamenii plăteau pentru găleata şi ulciorul cu apă, însă, întotdeauna, „Cana săracilor o umplea pe gratis” (Liman, 2019: 11).

Învăţătorul Moga este un personaj aparte, „cu pipa în colţul gurii, cu ochi mici şi ageri de drăcuşor /.../. Potrivit de înalt, svelt, cu o mustaţă neagră ca o linie desenată deasupra buzelor subţiri, fără vîrstă” (12). Şcoala era la Scăieni, la 4 km de cătunul în care stătea în gazdă la sacagiul, drum pe care îl făcea zilnic, pe jos, simţindu-se mai în siguranţă aici, între aceşti oameni cu tradiţii şi obiceiuri barbare la care ţineau cu sfinţenie.

Mara, fiica sacagiului Bologa, personajul principal al romanului, ne este prezentată treptat. Deşi trecută de vîrsta copilăriei, era încă răsfăţată de

sacagiu, iubirea acestuia fiind „un sentiment cu atât mai complet cu cât reprezenta o compensație. Nevasta și-o detesta” (13). Vanda, soția acestuia, a fost multă vreme inabordabilă și după prima lor întâlnire, Grigor, fratele ei, un cuțitar bețiv, rău și de temut, l-a silit pe Bologa să o ia de nevastă. „«Mi-a făcut-o lelișoara», afurisi el. De-atunci nu și-au mai vorbit. Doi străini sub același acoperiș” (14). Mara era deosebită față de celelalte personaje, parcă nepotrivită nici cu peisajul sterp al locului, fiind de o frumusețe și o gingășie ieșite din comun. Chipul ei avea trăsături fine iar pielea catifelată, iar gâtul suplu o făcea să pară „neobișnuită în acest ținut de oameni aspri, înnegriți de soare și vânt” (53). Moga și sacagiul Bologa au parte de multe discuții, în serile lungi de vară, pe prispa casei. Ei povestesc urmăriți pe ascuns de Mara și într-o astfel de seară Moga amintește de Târgul de fete de pe Muntele Găina, un spațiu legendar cu o poveste fascinantă care o va urmări de acum pe fata Vandei pînă la obsesie. Moga s-a născut și a copilărit pe Valea Săsarului, lângă Baia Mare, printre mineri, cunoscînd de mic realitățile aspre în care trăiau aceștia, morții din mine, viața grea a copiilor și a femeilor și, mai ales, acolo învățase despre greaua răzbunare a oșenilor care „își vînd scump pielea”. Auzise destule întâmplări despre care se spunea, de fiecare dată, ca un laitmotiv, „A băut o stacană de țuică și a aruncat totul în aer” (17). Asta va face și tatăl său, lăsîndu-l orfan și pe drumuri. Mama sa murise la puțin timp după ce l-a născut, iar tatăl l-a crescut cu promisiunea că va cumpăra o fată de la Tîrgul de pe Găina ca să aibă și el o mamă, lucru îngozitor pentru el, și care a căpătat în imaginația sa o „dimensiune dincolo de orice măsură” (18). Simțise întotdeauna o repulsie față de gîndul tatălui său de a-și cumpăra o fată de pe lângă Rîul Roșu, care să le aducă noroc și împreună cu care să se mute la Roșia Montană unde s-ar găsi mai mult aur. Aceasta se datora faptului că își închipuia că fetele din Munții Apuseni erau atît de sărace încît se lăsau cumpărate pentru o bucată de pîine. În realitate, oricît de grea ar fi fost viața moșilor, pe Muntele Găina nu se vindeau fete ci obiecte și lucruri meșteșugărite, ca la orice tîrg. Tîrgul se ține acolo din vremuri vechi, în prima duminică după sărbătoarea Sfîntului Ilie pentru a sărbători o victorie a moșilor contra curuților și a lobonților, iar practica barbară de a vinde fete nu au recunoscut-o niciodată. Ce se poate afirma este faptul că, așa ca la orice tîrg, tinerii se întîlnesc și dacă se plac se pot pune la cale căsătoriile.

Rămas orfan, Moga ajunge la București la un unchi aspru, un colonel care îl crește ca la cazarmă, între ordine și pedepse. Acesta alege să se facă învățător, iar cînd va fi arestat pentru refuzul de a face armata, „din convingeri filosofice și condamnat la 14 luni de închisoare” (20) va intra în dizgrația unchiului. Așa se va retrage în cătunul izolat, într-o toamnă secetoasă, iar în momentul în care drumul îl scoate într-un punct de unde se puteau vedea „castanii din Baia Mare, podișul Someșului, munții și imensa

învălmășeală de pietre a Muntelui Găina” (21), va trăi senzația că „se dizolvă în vastul univers, puțin înghețat, puțin delirant al copilăriei sale”(21). Amintirea tatălui și a spațiilor care i-au marcat copilăria îl vor însoți și îi vor marca noul drum pînă la epuizare. „...îndoit sub greutatea valizei”, Moga ajunge în casa lui Bologa. În cătun mai trăiau Teodor Cuha, brutatul satului, împreună cu soția Eva, pricepută la vrăji și descîntece de tot felul și fiul lor, Bene, neputincios, bîlbîit și gelos, de vîrsta Marei; Lazăr Buga, căruțașul lui Cuha, Bădica Șonțu, Bordac, lăutarul care locuia la marginea pădurii; precum și o serie de personaje nediferențiate, lucrători ai pămîntului care căutau de lucru cu ziua în diferite zone ale țării, mai mult sau mai puțin îndepărtate, tăietori de lemne, mineri care plecau la lucru luni noaptea și se întorceau sîmbăta seara, sau copiii care mergeau din cînd în cînd la școală la Scăeni. Deși aveau spațiile foarte bine delimitate și limitele de proprietate bine stabilite, oamenii se comportau ca niște insulari – căci unii dintre ei nu au depășit niciodată limitele satului. În privința muncitorilor putem vorbi de „oameni mobili”, căci aceștia, cum am văzut, se deplasau oriunde găseau de lucru. Era un soi de transhumanță în funcție de anotimpuri și de muncile specifice fiecărui anotimp, săpatul, coasa, prășitul, culesul etc. Însă nu își schimbau niciodată locuința, se întorceau mereu acasă unde îi aștepta familia.

Pămînturile erau ale baronului ungar pe care nu l-a văzut nimeni niciodată deoarece trăia din arendă la Budapesta, Viena sau Berlin, iar arendașii, atîția cîți au fost ei pe acolo, aveau statutul de păzitori fără personalitate, și trăiau singuri cu cîinii – „mari cît viței și firoși ca animalele sălbatice” (11) – și cu pietrele, „pe un domeniu în paragină” (12). Spațiul este și un marcator al puterii, generînd conflicte între lucrătorii pămîntului și deținătorii lui, așa cum vom vedea, căci identitatea și puterea sînt două caracteristici importante în înțelegerea noțiunii de spațiu (Sauquet, Vielajus, 2014: 102). Atîta vreme cît baronul, stăpînul de drept al pămînturilor și al pădurii, ignoră oșenii, se poate vorbi de un autism al centrului, prin ignorarea sau disprețuirea manifestată prin izolare și prin detașare (vezi Iancu, 2016: 153). Doar că atitudinea ostilă se manifestă în ambele sensuri, căci, oșenii, asociați de baron cu imaginea străinului amenințător, adoptă o reclusiune orgolioasă în raport cu centrul, cu stăpînul de drept al pămînturilor, considerînd, așa cum vom vedea, că pădurea, lăsată în paragină, deși e a baronului, nu îi e necesară acestuia, și cu atît mai puțin luminișurile, pe care, în această situație, oamenii locului nu greșesc să le folosească în interes personal.

Bordac, nomadul prin excelență, după moartea soției rămîne în sat, însă nu își părăsește căruța și preferă să rămînă la marginea satului, lîngă pădurea în care toate cărările îi erau familiare.

Și cum fiecare își cunoștea bine locul în stat, doar un venetic, care nu cunoaște îndeajuns înțelegerile sătenilor, își putea permite să încalce

rînduiala, să schimbe rosturile oamenilor, și în final să schimbe destine. Asta face noul cârciumar, Iacob Gyula, care cumpără fosta temniță a satului de la baronul Dolgosy și o transformă în cârciuma numită „Broscoiul vesel”, pe care o conduce împreună cu fiul său, Ioan. Situația de criză apare în momentul în care Gyula găsește un izvor între stîncile de pe proprietatea sa și strică rostul satului: „Aproape de vie, între două pietre mari de granit, un izvor de apă proapătă izbucnise într-o țâșnire de fântână arteziană” (31). Femeile vor prefera să cumpere de acum apă de la Gyula nu pentru că ar fi mai ieftină ci pentru că e mai limpede, tot timpul proaspătă și mai la îndemînă. Sacagiului îi rămîn, totuși, cei care plătesc pe datorie și săracii pe care nu îi poate abandona.

Găsirea izvorului perturbă, cum spuneam, ordinea firească a lucrurilor din cătun, fiind o lovitură grea pentru Bologa. Cum în acea perioadă a anului nu se putea răzbuna, deoarece scadențele erau doar în vremea secerișului, a „recoltei, a belșugului, a comuniunii cu natura” (45), și cum sacagiul nu își putea măsura forțele cu puternicul Ioan, cel care dădea singur afară din cârciumă cheflii și bețivii, și mai ales că, dacă s-ar fi răzbunat, cunoscîndu-se clar conflictul apei, nu ar fi putut să nege sau să se ascundă de lege, Bologa alege să ia calea Americii și pleacă fără să spună nimănui nimic. Sătenii îl vor îndrăgi tot mai puțin pe Gyula după acest eveniment, însă îl respectă pe Ioan care avea „o fire independentă /.../. Trup tare. /.../ un fecior vînjos” (Liman, 2019: 65) care „ține ordine în crășmă” (66). Caracterizarea acestuia se nuanțează cînd luptă pentru dragostea Marei, și nesocotește voința tatălui său. În aceste momente Bordac îl vede „prea îndrăgostit pentru a avea nevoie de sfătuitori, prea îndărătnic pentru a fi îmblânzit” (65). Mara vede în el un bărbat adevărat, cu „sprîncene groase, buze cărnose, privire dură” (67), însă lacom și nerăbdător și chiar gelos pe Moga.

Caracterul Marei iese în evidență mai ales în discuțiile ei avute cu învățătorul, în grija căruia rămîne după dispariția lui Bologa. Moga vrea s-o educe, s-o modeleze, dar surprinde un caracter brut și mai ales ura din cuvintele ei cînd vorbea despre ouăle găinii de aur. Crescută fără griji, dar învățată cu treburile unei femei în casă, Mara se arată interesată și de învățăturile măicuței Eva, și de ale învățătorului, și după ce rămîne doar cu Vanda, mama pe care nu o înțelege, pregătește în ascuns o răzbunare. Moga îi intuește gîndurile pline de cruzime care, uneori, îl sperie: „tonul aproape crud al Marei, stăpînirea de care da dovadă în exprimarea acestor gînduri îl intimida, îi crea senzația neplăcută a unui rău necunoscut, imposibil de stăpînit. Hotărât lucru, caracterul Marei era încă un material brut ce trebuia modelat” (49).

Pe lîngă trăsăturile dominante ale oșenilor, amintite pînă acum, mai iese în evidență și unitatea, căci oșenii nu se trădau niciodată între ei. În lupta cu cuțitele, întotdeauna învinsul „a murit de moarte bună”, negăsindu-se nici

un vinovat. „A trăda înseamnă a cădea sub lovitura inevitabilei legi a pedepsei, a scadenței” (24). Și Mara știe acest lucru foarte bine, atunci când urzește un plan de răzbunare. Aceasta își dezvăluie prima oară planurile pe malul râului, în vreme ce discuta cu Moga pe teme de istorie. Amintindu-și de pietrele văruiute ale lui Gyula, care îi marcau proprietatea, „cu un aer din ce în ce mai întunecat” (53), și cu un ton „amenințător, de o duritate atât de neașteptată”, Mara îi măturisește lui Moga, „cu ascuțimea unei siguranțe de nezdruncinat” că vrea să-l omoare pe Ioan „pentru că pe el îl iubește Gyula cel mai mult pe lumea asta” (53).

Mara îl ațîță pe Ioan un an de zile, acceptînd treptat tovărășia lui pe malul râului, loc în care fata se crede protejată de zîna râului, și amîndoi continuă să se tachineze, cum o făceau în sat, pînă la amenințări deschise. „Vara e secetoasă anul acesta, pămîntul e gata să crape /.../. O să fie furtuni” (69), îi spune Mara. „O să te omor” (72), îi spune Ioan. „Ba nu!, eu o să te omor” (72), răspunde Mara.

Apariția lui Grigor, fratele Vandei, schimbă oarecum situația, oferindu-i Marei alte deschideri pentru planul ei de răzbunare. E prima oară cînd își privește mama cu adevărat, cînd îi simte dragostea, constatînd că o apără „asemeni păsărilor mari ce-și biciuie dușmanul cu aripile larg deschise ca să-și protejeze puii” (80). De acum îi va spune lui Ioan că nu îi permite fratele mamei ei să se mărite cu el, știindu-l pe Grigor un cuțitar de temut în ținutul oșenilor.

Mirajul Tîrgului de fete de pe Muntele Găina

Poveștile despre Tîrgul de fete de pe Muntele Găina sînt prinse în roman în puncte cheie și marchează destinul Marei. De exemplu, sînd pe prispa casei, fata aude femeile ce stăteau la poarta lui Gyula să cumpere apă, vorbind despre fetele aduse la casa arendașului pentru petreceri desfrîinate. Se bănuia că erau cumpărate din tîrg și se credea despre ele că „ascund câteodată ouăle de aur. Mai ales în râuri, ba chiar și în izvoare” (31). Tot de la ele află Mara povestea găinii de aur care își depunea ouăle pe vîrfurile Găina, pe vremea cînd minele din Biharia erau funcționale. Cînd moșii din Vidra au vrut să prindă găina, aceasta a zburat cu ouă cu tot la Roșia Montană. Unele femei credeau că ouăle ar fi rămas ascunse în zona împădurită a muntelui și fetele care se lasă vîndute la tîrg „știi câte ceva” (32), iar apele Arieșului sînt roșii deoarece poartă aur. Și cum printre ele se afla și Eva Cuha, altele spuneau, mai cu sfială, că izvorul lui Gyula ar fi apărut prin magia vreunei vrăjitoare sau a unei fete care cunoștea ascunzătoarea găinii.

„Povestea găinii de aur și a tîrgului de pe Muntele Găina exercitau asupra ei o fascinație irezistibilă” (37), ne spune naratorul, în vreme ce apar, treptat, o serie de povești pe care Mara și le va aminti în propria sa călătorie spre Tîrgul de pe Muntele Găina, unde își închipuia că își va găsi scăparea

după ce îl va ucide pe Ioan. Cum nimeni dintre cunoscuții ei nu a ajuns la târg, și cum Moga insista că e un târg ca oricare altul unde cumperi diferite mărfuri – „se cumpără oale și fluier, greble și furci ori cercei, basmale, mărgelile de sticlă. E un târg de meșteșugari” (58) – și nicidecum fete, Mara își închipuia cu încăpăținare cum s-ar desfășura târguiala pentru o fată frumoasă și cu avere. Numai că „tătuca a plecat, mămuca... parcă n-ar exista iar unchiul Grigor e un desfrânat. Sunt singură și nu reușesc să înțeleg cum pot fi cumpărate fetele sărace și fără părinți ori rude” (53).

Am ținut să prezentăm amănunțit personajele și spațiul în care are loc acțiunea romanului, deoarece, odată stabilit locul și rolul acestora în peisaj, în largă scenă a satului, acestea își consumă energiile pînă la epuizare, pînă la ieșirea lor din scenă, ce echivalează cu părăsirea satului, într-un fel sau altul. Odată imprimată imaginea lor în mintea cititorului, acesta își poate închipui cu ușurință, mai departe, acțiunile și trăirile personajelor în planurile romanului cu o intrigă relativ simplă, complicată doar de trăirile complexe și dramatice ale eroilor care lasă, fără îndoială, o amprentă bogată asupra receptorilor de literatură.

Credințe, obiceiuri și practici ancestrale

În mentalul oamenilor din acest sătuc magia ocupa un loc aparte. Acceptată de unii, practică de alții, blamată sau ocolită, nu era, însă, niciodată ignorată căci în lipsa sau alături de credință, magia, vrăjile sau descîntecele erau singurele leacuri sau protecții ce le aveau la îndemînă împotriva bolilor, a molimelor, sau pentru a îmbuna destinul, pentru a atrage sortitul sau fecunditatea. Existau o serie de practici, descîntece sau spuse aflate la îndemînă oricui, pe care le foloseau noaptea sau dimineața foarte devreme împotriva creaturilor pădurii, a „broșcoilor” a „molimelor” sau a vîrcolacilor, ori le rosteau împotriva farmecelor sau a duhurilor rele ce schimbau nou-născuții sau stricau mințile tinerilor, în acest sens, romanul dovedindu-se un important document folcloric. Femeile gravide știau să descînte de moimă, nu lucrau luna, marțea și vinerea, nu loveau pisicile și cîinii, nu priveau la orbi și șchiopi pentru a proteja copilul; mamele știau descîntece pentru somnul pruncilor și după botez își treceau coconii pe fereastră și îi așezau pe masă între două pîini.

Eva Cua, soția brutarului, deși poreclită „Vrăjitoarea”, nu avea nasul lung și „nu pregătea licori de moarte ori de dragoste, nici de acelea care să înțepenească brațele ori picioarele bărbaților ori ale femeilor din răzbunare” (83). Ea culegea ierburi din care făcea leacuri, descînta copiilor de deochi, vindeca durerea de burtă cu apă minerală de la Bicsad, „ori reușea câteodată să lege ploaia” (83). Cînd, totuși, împreună cu Mara, pregătește o licoare de moarte, în sat se iscă un potop mare. Cînd Bene o aude pe Mara murmurînd alături de mama lui „blestemul cîntat, o spaimă paralizantă îl cuprinse,

înțepenindu-l în fața ușii închise. În descântecul fetei răsună ecoul morții” (84). Deși femeile au invocat soarele, au urmat șase zile de ploaie torențială, cu fulgere, apa cărînd „vite și păsări de curte, copaci tineri și crucile din cimitir, chiar și câteva colibe înghițite cît ai clipi într-o îngrămădire de birne, de șindrile și de cadavre umflate, de pietre și mîl” (86). Oamenii rămîn fără apă potabilă și fără mîncare, fiind acum expuși molimelor, iar Mara agonizează, plină de remușcare și spaimă.

Mara crede în magie, fiind inițiată de Eva Cuha în tainele acesteia, dar, în același timp, învățătorul Moga, mentorul ei încearcă din răspuțeri să o atragă din lumea periculoasă a umbrelor și a răzbunărilor spre lumea reală prin educație, prin insuflarea cunoștințelor științifice ce pot explica fenomenele lumii înconjurătoare. Tot Moga este cel care mobilizează oamenii în putere, decolmatează împreună cu Ioan izvorul și îl convinge pe Gyula să vîndă sătenilor alimente pe datorie. E momentul în care Mara cedează, acceptă căsătoria cu Ioan dacă acesta îl va învinge pe Grigor în lupta cu cuțitele. „Zarurile sunt aruncate. Potrivit obiceiului, fata e cea care trebuie să-i pună cuțitul în mînă. O rînduială ancestrală” (91).

Bătaia are loc, ca de obicei, pe malul Rîului Năpraznic, și participă toți oșenii satului, îmbrăcați în straie de sărbătoare, „Bărbații cu cojocul de pănură – guba – și cu gacii lor /.../. straitele în culori vii și clopurile” (95). Crestăturile pe care le au tinerii pe față, pe brațe, pe corp sînt semne ale bărbăției. „Nu e oșean cel care refuză moartea. A fugi din fața sfârșitului sfârșiturilor e dovadă de slăbiciune” (100). Acolo „se afla un fag, singur pe o imensă fâșie de nisip și pietriș /.../ cu scoarța cenușie, brăzdat de o mulțime de incizii comemorative” (95), vechi de sute de ani. Copacul ar fi fost sădit acolo chiar de zîna apei, are trunchiul albicios iar păsările dintre ramuri purtau sufletele morților „prin spații fără margini, într-o lentă purificare. E nevoie doar să dai dovadă de curaj și putere. Vinovatul trebuie să se tîrască de la locul pedepsei pînă la fag, să se sprijine de trunchi. Dacă nu, e condamnat să rămână pradă borsocoilor” (96).

Pagini memorabile descriu scadența, un moment foarte important în viața satului, și care este „Dura lege a sîngelui, nemiloasă și de necontestat, care face de secole ca oșeanul să fie un împărțitor de dreptate” (98). „Jocul cuțitelor” începe cu un țipăt iscat din piepturile tuturor: „Ai țura!”, care nu este un țipăt de bucurie ci un îndemn la luptă, un țipăt „care ațâță, care incită” (98). Mai întîi, pe malul răului se pornea hora, în cîntecul țiganului Bordac, pînă ce pasiunea jucătorilor se transforma în mînie. Dansul oșenesc nu este o horă ca oricare alta, este o roată în care pămîntul este călcat aprig în picioare, este tropotit, iar cîntecul nu e cîntec, în Oaș sînt „doar țipurituri – strigături improvizate de bucurie sau de ură” (99). Treptat, dansul feciorilor se iuțește, totul într-o „avalanșă ce împrăștie în fierberea sa bucați de lemn, pietre, pietriș, transformat în praf. Cercul incandescent agită fulgerarea cuțitelor

încrucișate, strigătele anunță scadența” (102). Când Bardac dă semnalul, Mara ia cuțitul din straița lui Ioan și i-l dă rostind: „Secera cere sânge”. Ioan și Grigor intră singuri în pădure, iar satul intră în așteptare, în ton cu „vântul, aerul, râul. Până și timpul se oprise. Oamenii simțeau că se sufocă sub un imens glob gol” (103). Ioan iese din pădure cu obrazul tăiat, cu cuțitul și roind de sânge, în admirația mulțimii, își curăță cuțitul în apele râului, după obicei, în vreme ce „cerul se împodobise în culorile cele mai vii, de la galbenul auriu la roșul însângerat” (103). Rănitul își petrece noaptea singur în pădure, pentru a încerca să ajungă la stejar. Dacă este considerat demn, zîna îl ajută, altfel moare singur.

În timp ce Grigor este pregătit de femei pentru priveghi, în ușa bordeiului apare capul lui Bologa, „poznaș ca o glumă a sortii” (105). Momentul schimbă radical situația. Acesta vine din America cu destui bani, cu care își cumpără doi cai și o căruță, și împăcat cu situația creată în trecut de Gyula, căci acolo a înțeles mersul economiei de piață și a învățat să nu mai urască. Nu o mai urăște nici pe Vanda, pe care o acceptă, în sfârșit, de soție, constatînd că s-a descurcat ca o adevărată nevastă de oșean, și, treptat, acceptînd căsătoria Marei cu Ioan, se va îndepărta sufletește de fiica lui. Descrierea nunții cu obiceiurile specifice zonei – logodna, pețitul, alaiul feciorilor, al druștelor și al mulțimii, împletirea părului cu panglici, mărgelile și bănuți lucitori – alături de celelalte obiceiuri oșenești prinse cu măiestrie în paginile romanului, se constituie în adevărate pagini de istorie și folclor autentic. Ioan construiește o casă pentru el și Mara, însă noua familie nu pare a fi deloc fericită. Ioan îi reproșează furios că pîntecele ei e „sărac precum pământul locului”, iar Mara îi cunoaște cu spaimă latura animalică. Soțul ei devine treptat morocănos, furios, bătăran, pînă la brutalitate. Tînăra soție nu va putea uita imaginea lui Ioan din noaptea nunții, cînd s-a năpustit asupra ei transpirat, amețit de vin, cu dinții îngălbeniți de la țigări, momente în care gîndul îi zboară automat la Moga și la jurămîntul ei de a-l ucide pe Ioan.

După o iarnă grea, în care lupii au ajuns pînă la casele din marginea satului, Ioan, tot mai gelos pe Moga, pregătește o cameră pentru musafiri, cu gîndul de-a o da pe Mara acestuia, conform obiceiului căruia oșeanul își împarte cea mai mare avere, soția, cu musafirul pe care îl găzduiește.

Într-o seară, cînd Ioan era beat, ca de obicei, Mara îi aude acestuia dorința de a cumpăra „luminișurile”, niște poieni din pădure dobîndite de oșeni ilegal „în urma unui act de răzvrătire” (145). Mara preia ideea lui Ioan și îi hrănește acestuia orgoliul, știind că un astfel de gest ar avea urmări deosebit de grave, că și-ar ridica tot satul împotriva. Cînd se află de intenția lui Ioan, Eva vine la Mara aproape speriată: „- Își scoală în cap tot satul. Asta-i nebunie curată. Sărmanul! O să-l omoare” (162).

Ioan nu se teme de scadență, îi spune soției sale că dacă va muri îi lasă toți banii ei și învățătorului, iar dacă scapă își va cumpăra o fată din Tîrgul de

pe Găina ca să-i dăruiască un fecior. „Cînd provocarea se adresează întregului sat, scadența are loc fără martori” (164). De data aceasta la scadență nu a mai participat tot satul ci doar bărbații, Ioan alegînd trei dintre ei, la întîmplare, cu care să lupte. Spre seară, Cuha și învățătorul au adus trupul lui Ioan acasă, unde Mara îi aștepta „cu chipul înăsprit, închisă într-o muțenie de neclintit” (165).

De acum, jurămîntul ei era împlinit, Ioan este mort, dar ea, gîndindu-se la situația sa de femeie oșeancă, constată că a rămas singură, fără prietene, abandonată și de tatăl ce o considera acum o povară, obsedat de cîștig, singurul gînd ce-i mai rămîne Marei fiind acela de a pleca spre Tîrgul de fete unde spera că va fi cumpărată de un boieraș de țară, să poată, în sfîrșit, să înceapă și ea să își trăiască viața.

Încurajați de Moga, care le-a arătat că în pădure nu există blesteme, oamenii continuă să cultive acele pămînturi, însă, în următoarea primăvară, vine o somație de la proprietarul pădurii, baronul Dolgosy. Nedumeriți de dorințele autorităților și ale jandarmilor ce s-au deplasat înarmați în sat, oșenii s-au înșirat pe marginea pădurii, cu cuțitele în dinți, conform obiceiului lor de cînd lumea, singurele lor legi fiind onoarea și cuțitul. Cătunul era considerat de oșeni „centrul lumii”, oamenii socotindu-se oșeni, aparținători ai Țării Oașului și nu înțelegeau să se supună puterilor locale.

Așa cum arătam în prima parte a lucrării noastre, Cavnicul din roman, deși este contruit, din punctul de vedere al spațialității, ca un centru, și deși izolat din punct de vedere geografic, cătunul este și se comportă ca o periferie pentru alte centre. Iar

„raportul între centru și periferie nu este doar unul de supraveghere reciprocă (pentru că și periferia ține sub observație centrul, îl pîndește mai degrabă decît îl supraveghează), ci este și un raport de producere neîncetată a unui termen de către celălalt, a unuia prin celălalt. Centrul, consolidîndu-se, impunîndu-se ca atare, este în lumea modernă locul principal de producere a periferiei. Astfel, ar fi naiv să credem că o modernitate împlinită este aceea în care periferia ar putea fi nivelată, domesticită; dimpotrivă, succesul și deopotrivă eșecul ei constă în producția neîncetată, în proliferarea nelimitată a periferiei” (Mihali, 2005).

Cum învățătorul Moga nu îi deschide mintea doar Marei, ci și sătenilor, învățîndu-i despre drepturile lor, și ale stăpînilor, va fi acuzat și întemnițat. Acesta este declarat „provocator periculos” și „într-o noapte fără lună, cînd tot satul dormea, cineva bătu la ușă. Erau cinci, cu puștile la curea...” (Liman, 2019: 167). Bologna a dat alarma în sat, dar a fost prea tîrziu. Moga a fost arestat. Condiția lui Moga este una specifică pentru spațiul izolat al satului în care se petrece acțiunea, căci,

„Atîta vreme cît centrul, de pildă, rămîne redus la funcția lui de manifestare și de exercitare a puterii politice, în dimensiunea ei faraonică, dominatoare, periferia, la rîndul ei, nu va fi decît locul de refugiu al tuturor celor care, fără a fi «dizidenți», rebeli sau dușmani ai puterii, vor încerca să reziste prin eschivă, prin tăcere, prin ascundere” (Mihali, 2005).

După arestarea învățătorului, zeci de infanteriști au invadat satul și s-au așezat în luminișurile din pădure. „La calici”, cum numeau localnicii locurile, le oferea oamenilor hrana necesară subzistenței. Salvarea sătenilor a venit o dată cu ploaia, urmată de grindină și apoi de un soare pustiitor. Recoltele au fost compromise. Oșenii erau conștienți că le va fi greu fără mîncare, fără apă, fără Moga care să îi îndrume, predispuși la boli și epidemii, însă aveau satisfacția că jandarmii au fost înfrînți de forțele naturii și de „sabotajul” pus la cale de Bologa. Sacagiul, prin faptul că a trăit o vreme în alt spațiu geografic, a dobîndit o mentalitate a cîștigului. El face pace cu toți și își oferă serviciile, se îndepărtează de Mara pe care o simte ca pe o povară, importanți pentru el devenind doar banii. Însă atunci cînd e nevoie de salvarea comunității el știe să își ofere cunoștințele pentru că doar uniți, folosindu-se de strategia lui Bologa, oșenii au reușit să scape de soldații care s-au retras spre Negrești tîrîndu-se flămînzi, cu chipurile „noroioase”, învinși.

Călătoria și evadarea din spațiu existențial

De sărbătoarea Sfîntului Ioan, cînd oamenii celebrează „sosirea soarelui la zenit, în punctul cel mai înalt al cerului, acolo unde promite cel mai mult, căci lumina sa încălzește rodul muncii”, Mara, hrănită din plin de vise, povești și închipuiri despre tîrgul de fete, își începe călătoria mult dorită.

Oșenii erau obișnuiți cu traiul lor, cei ce munceau pămîntul cu brațele erau obișnuiți cu drumurile și depărtările, dar femeile nu își prea părăseau vatra. „Pe aici, pe la noi – spune cineva – suntem deja obișnuiți să îndurăm foamea, setea, frigul, durerea; dar tot ce depășește cu un cap acoperișurile caselor noastre e necunoscut. De necunoscut ne temem noi” (177). Mara mai privește o dată dansul tinerilor care era „la fel de vechi precum drumurile” (139) și cu o bocceluță în spate, cu „chipul destins”, îmbrăcată în negru, se îndepărtează încet în noapte, la început pe poteci cunoscute, apoi pe poteci amintite de Moga în poveștile lui, temătoare noaptea și bucurîndu-se ziua de fumuseța „munților de foc”, a Rîului Roșu, a podișurilor verzi sau de limpezimea cerului. Pentru ea noțiuni ca aproape sau departe sînt relative, căci nu a mai părăsit niciodată satul, aceste distanțe putînd fi apreciate doar de către cei ce caută de lucru dincolo de munte sau în satele vecine.

Bătrînului Jurj, care îi oferă hrană și găzduire peste noapte, îi spune că a „lăsat moartea în urmă” (183) și merge să caute viața. Se miră de

șteampurile întâlnite pe Rîul Roșu, la fel cum fetele întâlnite în cale se miră de poveștile ce și le închipuie Mara despre acele locuri pe care le credea binecuvîntate, istorii total diferite de realitățile crude în care trăiau și acolo oamenii, neamintind nimic de riscurile la care se supuneau căutătorii de aur și despre moartea care nu îi ocolea dar pe care o acceptau de dragul aurului.

Ultimul popas al Marei înainte de a urca pe Vîrful Găinii, îl face la Vidra, într-o crăsmă, unde un cioban o protejează de frig, îi oferă hrană și îi propune să îi fie soț. Mara îl refuză căci are un vis de urmat, trebuie să își urmeze visele și să creadă în ele, „visul m-a împins” (192), spune ea. Deși ciobanul îi spune cu mirare că e un tîrg unde se vînd produse meșteșugărești și nu fete, un loc în care se vînd „fuste țărănești, cearșafuri și prosoape /.../ chiar și ulcele și animale mari” (193), și că acolo se mai întâlnesc tinerii și dacă soarta le e hărăzităm se pot căsători, oșanca insistă: „Oare au fost cumpărate fete azi? N-am văzut”, și pleacă pe drumul ei. „Trebuie să-l caut pe omul meu. O să-l caut peste tot. Și mereu... el... Poate...” (198).

Concluzii

Iată că, pe lîngă povestea frumoasă pe care o dezvoltă gradat, alături de evoluția personajelor, prin acumulare, romanul *Scadența* este de la un capăt la altul o mărturie bogată despre obiceiurile oșenilor, despre cedințele lor, despre felul în care înțeleg ei lumea, timpul și spațiul în care viețuiesc, informații ce se dezvăluie, cum spuneam treptat, pas cu pas, fără a se epuiza pînă la final, lucru ce deschide apetitul pentru lectură. Dincolo de evenimentele bogate prin care trec eroii, dincolo de trăirile lor sufletești și relațiile pe care le întrețin cu celelalte personaje, romanul *Scadența* este important în întregul său, este o mărturie care merită transmisă generațiilor viitoare.

Referințe:

- Apolzan, L., (f.a.). Cercetări etnografice în Munții Apuseni. Cu un rezumat în limba franceză, o hartă a regiunii și 25 de figuri/ Ethnographic research in the Apuseni Mountains. With a summary in French, a map of the region and 25 figures. Extras din *Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia*. I (1939-1942), Alba Iulia: Tipografia „Alba”.
- Bachelard, G. (2005). *Poetica spațiului/ The poetics of space*. Pitești: Editura Paralela 45.
- Boia, L. (2000). *Pentru o istorie a imaginarului/ For a history of the imaginary*. București: Editura Humanitas.
- Coșbuc, G., (1953). *Din superstițiile păgubitoare ale poporului nostru/ From the damaging superstitions of our people*. București: Editura de stat pentru literatură și artă.

- Hall, E.T., Proxémique/ Proxemics, în G. Bateson, R. Birdwhistell, G. Goffman, E.T. Hall, D. Jackson, A. Schefflen, S. Sigman, P. Watzlawick, (1981). *La nouvelle communication/ The new communication*. Paris: Edition du Seuil. Disponibil pe <https://edc.revues.org/3306#ftn1>. Accesat la data de 20.12.2016.
- Iancu (Micu-Oțelea), A. (2016). Simion Liftnicul – nevoia unui centru/ Simion Liftnicul - the need for a center. În *Incursiuni în imaginar*, (7), 151-167. DOI:10.29302/InImag.2016.7.8
- Liman, H., (2019). *Scadența/ The maturity*. Iași: Editura Ars Longa.
- Mihali, C. (2005). Centru și periferie: complicații și complicități/ Center and periphery: complications and complications. Disponibil pe <http://atelier.liternet.ro>. Accesat la data de 20.12.2016.
- Sauquet, M., Vielajus, M. (2014). *L'intelligence interculturelle. 15 thèmes à explorer pour travailler au contact d'autres cultures/ Intercultural intelligence. 15 themes to explore to work with other cultures*. France: 38 rue Saint-Sabin.